RAPORTURILE DINTRE GETO-DACĂ, STRĂROMÂNĂ ŞI PROTOSLAVĂ. MARGINALII LA O MODELARE TEORETICĂ

LAURENŢIU NISTORESCU
Centrul de Studii Dacoromanistice „Lucus", Timişoara

Cuvinte-cheie: *romanizare, slavizare, substrat, străromână, protoslavă*

La jumătatea secolului V al erei creştine, veac la sfârşitul căruia interpretarea încă dominantă în istoriografie plasează declanşarea unei presupuse mari invazii slave la sud de Dunăre, arealul tradiţional atribuit nucleului etnogenezic al acestei grupe de populaţii – respectiv, spaţiul dintre ţărmurile sudice ale Mării Baltice, versanţii nordici ai Munţilor Carpaţi şi bazinul Niprului Superior – nu mai reprezenta, de multă vreme, o *terra incognita*. Drumurile comerciale care legau ariile ponto-mediteraneene de cele baltice au facilitat cartografierea detaliată a regiunii, deopotrivă sub aspectul geografiei, căilor de transport şi resurselor naturale şi, respectiv, realităţilor etno-culturale (implicit lingvistice), încă din Antichitatea clasică. Pentru Iordanes[1], bunăoară, demnitarul goto-roman care-şi redactează tratatele *Getica/De origine actibusque Getarum* şi *Romana/De gestis Romanorum* chiar în acest orizont de timp, hărţile moştenite de la Claudios Ptolemaios[2] oferă încă, cu suficientă rigurozitate, o imagine funcţională a prezentului propriu; şi nu-l putem suspecta pe Iordanes de superficialitate, întrucât evenimentele pe care le relatează, consistent confirmate şi de alte surse şi multe dintre ele cu implicaţii până în zilele sale, antrenează în proporţii

[1] Utilizăm aici ediţia Popa-Lisseanu-Drăgan, 1986.
[2] Ptolemeu 1.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

semnificative aproape fiecare dintre comunitățile etno-culturale evocate. Este legitim, desigur, să ne întrebăm în ce măsură harta etnică a Europei nord-estice de la jumătatea secolului VI mai corespundea cu cea cu cea surprinsă de Ptolemaios cu aproape jumătate de mileniu mai devreme, având în vedere faptul că acest areal a fost bulversat, în acest deloc scurt răstimp, de mari migrații și turbulențe politico-militare susceptibile a fi provocat restructurări semnificative ale locuirii: dislocarea elementului bastarn de pe cursul mijlociu al Nistrului (sec. II), marea migrație goto-gepidă pe coridorul Vistula-Nistru (sec. II-III) ș.a.m.d., dar mai ales instituirea hunocrației[3] (sec. IV) și consecințele acesteia. Dar nu trebuie să supraevaluăm efectele unor asemenea bulversări: ca oriunde și oricând, ele nu produc discontinuități structurale în profunzimile societăților afectate, ci doar contribuie, în măsuri mai mari sau mai mici, la redimensionarea daturilor de identitate etno-culturală ale acestora.

Această arie – considerată, cu o justificare cel puțin parțială[4], epicentrul procesului de sinteză protoslav – se află în relații de vecinătate nemijlocită cu arealul unei alte mari sinteze etno-culturale, implicit și lingvistice, pe care ne-o asumăm ca "a noastră": sinteza daco-romană, proces desemnat în mod tradițional (însă nu întru totul

[3] Termenul *hunocrație* desemnează ceea ce unii exegeți denumesc, cu totul impropriu sub aspectul conținutului conceptual, "imperiu hunic" – în fapt, o rețea permanent renegociabilă de alianțe și ierarhii de putere, inițial sub hegemonie hunică, ulterior sub diverșii succesori regionali la sistemul de autoritate al acestora, care (pentru a ne limita doar la aspectele sale de contextualizare culturală) au facilitat intercomunicări mult mai intense între entitățile etno-culturale agregate.

[4] Modelul tradițional al unui nucleu etnogenezic proto-slav care a expandat în special prin migrație masivă spre Peninsula Balcanică, simultan cu o iradiere spre toate celelalte puncte cardinale, încă dominant în exegeza temei, a fost și continuă să fie reanalizat în datele sale de bază, obligând la redefiniri fundamentale. Citățm, dintre contribuțiile majore la acest efort de reevaluare, lucrările cercetătorului româno-american Florin Curta: *The Making of the Slavs: History and Arcaeology of the Lower Danube Regions, c. 500-700*, Cambridge University Press, 2001, cu versiunea în limba română *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Ed. Cetatea de Scaun, 2006.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

corect din perspectiva conținutului său procesual[5]) sub eticheta de *etnogeneză*. Inevitabil, starea de vecinătate dintre cele două arii a creat masive interdependențe, sub toate aspectele existenței socio-culturale, deci și în ceea ce privește cristalizarea idiomurilor dominante din aceste areale, context care a stat mai tot timpul în atenția cercetătorilor problematicii. Dar analiza acestora, făcută adesea sub imperativul demonstrațiilor extraștiințifice, mai mult ori mai puțin legitimabile, a produs de-a lungul timpului numeroase clișee de abordare din categoria prejudecăților și erorilor metodologice. Ne vom opri asupra câtorva, fără altă pretenție decât aceea de a semnala că în spatele formării marilor complexe lingvistice est-europene şi a relațiilor dintre ele există o realitate structural-fenomenologică mult mai amplă şi mai complexă.

Nici sinteza cultural-lingvistică strămână, nici cea protoslavă nu s-au desfășurat izolat și autonom, ci ca părți ale unor procese macroregionale. Cea dintâi s-a dezvoltat ca un aspect particular al Romanității Orientale, complex civilizațional care a înglobat, nemijlocit pe durata secolelor I – IV și derivat în succesiunea acestora, întregul bazin al Dunării (de la poalele Alpilor până în Pontul Stâng și din Carpații Nordici până în inima Peninsulei Balcanice); din acest vast spațiu care a dobândit unitate socio-comunicațională prin limba latină, strămâna și-a revendicat doar (acest ”doar” este relativ, pentru că aria în cauză este în sine vastă[6]) spațiul de substrat traco-geto-dac[7], adică jumătatea estică a macroregiunii sus-amintite[8]. Cea de-a doua s-a cristalizat pe fondul

[5] Etnogeneza presupune apariția unui corp etnic nou, fără raporturi de continuitate cu un eventual substrat etnic, în vreme ce sinteza daco-romană a implicat reconfigurarea identitară a unui corp etnic preexistent (cel geto-daco-moes).

[6] Dacă Romanitatea Orientală a avut o extensiune teritorială de peste 900 de mii kmp (o zecime din suprafața totală a Imperiului Roman la apogeu – sec. II-III), arealul de substrat traco-geto-dac s-a apropiat de 500 de mii kmp.

[7] Unitatea fondului etno-liungvistic preroman, una din specificitățile-cheie ale strămânei, este acceptată astăzi cvasiunanim, având valoare de canon interpretativ în exegeza noastră (vezi Protase 2010, pg. 169-170).

[8] În vreme ce aromâna și megleno-româna derivă, alături de daco-română, din strămână, istroromâna este un aspect remanent al latinei orientale – vădit mai

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

unei aculturații și reconfigurări socio-comunicaționale care a cuprins întreaga regiune dintre Mările Baltică, Adriatică și Neagră (cu excepția periferiei sudice grecofone), suprapunându-se, așadar, într-o măsură semnificativă Romanității Orientale; în cadrul acestui sincretism socio-comunicațional macroregional, arealul balto-nipro-carpatic a constituit doar unul dintre cele două "motoare" ale sintezei (proto)slave, alături de cel centro-balcanic, cu care s-a aflat într-o neîntreruptă interrelaționare.

Faptul că cele două sinteze cultural-lingvistice aici evocate s-au suprapus, au avut arii de manifestare parțial suprapuse nu trebuie supraevaluat: întâi, pentru că atât latina, prin mecanismele sale de difuziune, cât și protoslava, prin mecanismele de configurare, n-au operat în logica *continuum*-ului lingvistic, în cuprinsul lor evidențiindu-se numeroase (dar de regulă restrânse) enclave de rezistență la romanizare/slavizare sau, după caz, de corpuri etno-lingvistice recent instalate; apoi, și poate cel mai important, pentru că între cele două procese a existat un semnificativ decalaj cronologic, dublat de o egal de semnificativă diferențiere de mecanisme operaționale. Să detaliem.

În aria Romanității Orientale, latina a dobândit statut de idiom dominant, cu vocație de vehicul de intercomunicare globală, printr-un proces rapid de expansiune civilizațională, în decursul secolelor I î.Hr.-II d.Hr., deci cu aproape jumătate de mileniu înainte de declanșarea sintezei cultural-lingvistice protoslave. Oricât de generoasă ar fi "oferta arheoslavismului", respectiv, oricât de mult ar fi supraevaluat rolul unui substrat originar slav[9] pentru epoca de instituire a dominației latinofone în macroregiunea est-europeană (ori chiar mai de timpuriu[10]), câteva impedimente rămân de nedepășit:

---

apropiat de dalectele românești decât de idiomurile neolatine occidentale, dar exprimând un stadiu mai vechi al unității lingvistice decât străromâna.

[9] Fără îndoială, rolul acestui substrat nu trebuie nici subevaluat, cu atât mai puțin negat.

[10] Nu există temeiuri sustenabile pentru a acorda atributele unei slavități incipiente culturilor de epoca bronzului din această regiune (precum Trzciniek, Milograd, Chernoles ș.a.) nici măcar sub aspect general-cultural, cu atât mai puțin în plan restrâns socio-comunicațional (lingvistic).

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

populațiile susceptibile de a fi calificate drept arheoslave (prin tradiție scolastică[11], venetii, sclavenii şi anții) ocupau un areal restrâns[12], cu restricții naturale ale densității de locuire[13], fiind, în concluzie, prea restrânse sub aspect numeric pentru a genera și susține o sinteză macroregională[14]; apartenența celor trei populații la una și aceeași familie etno-culturală este cel puțin îndoielnică[15]; chiar dacă aceste comunități n-au fost dislocate de bulversările istorico-migraționiste care au afectat regiunea în prima jumătate a mileniului I (deja evocate mai sus), amprenta acestora asupra profilului lor etno-cultural este de ne-neglijat. Abia în epoca hunocrației (secolele IV-V) se vor coagula, în această regiune, elementele necesare declanșării unei osmoze și omogenizări etno-culturale de anvergură supraregională – dar, la acest orizont de timp, Romanitatea Orientală își va fi atins deja apogeul cultural și civilizațional, transformându-se dintr-un simplu spațiu de revărsare a latinei într-un generator de

[11] O tradiție întemeiată altminteri pe datele furnizate de Geografiile lui Strabon și Ptolemeu.

[12] Arealul ocupat de cele trei comunități etno-culturale ale Antichității clasice și târzii nu poate fi arbitrar extins asupra întregului spațiu dintre Carpați și Baltica, așa cum procedează frecvent partizanii arheoslavismului, din simplul motiv că în regiune sunt atestate (și încă în mod consistent și repetitiv) numeroase alte comunități cu profiluri etnice diferite: germanice spre vest (goții, gepizii, vandalii, marcomanii ș.a.m.d.), baltice spre nord-est, iranoide spre sud-est, geto-dacice spre sud – astfel că teritoriul justificat atribuibil tuturor celor trei neamuri (venetii, sclavenii și anții) cu greu se poate evalua la mai mult de 300 de mii kmp.

[13] Printre restricțiile naturale se numără existența în regiunea „arheoslavă" a unor mari sisteme mlăștinoase (ansamblul Pripetului), care acoperă și astăzi, după marile desecări din ultimele două secole, aproape 100 de mii kmp. O certificare suplimentară a unui grad restrâns de densitate demografică îl reprezintă și faptul că, pentru epoca în discuție – prima jumătate a mileniului I –) în acest areal nu a fost pusă în evidență nici măcar o singură concentrare de locuire de polarizare (prot)urbană.

[14] Argumentul rămâne valabil și pentru sinteza protoslavă, căreia nu-i poate fi asociat un model, atât de des invocat, de tip demo-expansionist.

[15] Dacă venetii și sclavenii pot fi asociați unui prezumat ansamblu balto-slav (celor dintâi căutându-li-se cu mai mult sau mai puțin temei și o origine paleogermanică sau scandinavă), anții sunt, cu cvasicertitudine, de descendență iranoidă, deci mai înrudiți cu sciții și sarmații.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

inovare, inclusiv în registrul lingvistic[16]. Aşadar, atunci când macroregiunea est-europeană va fi antrenată în procesul de sinteză culturală slavoidă, străromâna este deja o realitate lingvistică consolidată în spaţiul carpato-balcanic, manifestându-se ca aspect regional încă puţin diferenţiat al latinei - şi merită adăugată aici observaţia că argumentul decisiv al certificării acestei realităţi îl constituie apariţia unui corpus literar de mare extindere în acest idiom[17], corpus care-şi găseşte pandantul firesc şi în producţia epigrafică a regiunii: prin contrast, primele piese ale unui corpus literar slav îşi fac apariţia abia în secolele IX-X, în consecinţa programului cultural iniţial de misiunea fraţilor Chiril şi Metodiu, deci – *nota bene!* – de un agent cultural-lingvistic la origine exterior fenomenului slav.

Rămânând focusaţi pe această suprapunere teritorială, fie ea şi decalată cu jumătate de mileniu, dintre sintezele străromână şi protoslavă, nu vom trece cu uşurinţă peste faptul că arealul străromân este în integralitatea sa, chiar dacă doar formal, obiect al acestei suprapuneri, situaţie care-şi are partea sa de contribuţie la paradoxul

[16] Firesc, printre mecanismele inovării lingvistice s-a numărat şi cel de recuperare (dar şi remodelare) a substratului preroman, proces de creolizare care a dat latinei orientale, iniţial (respectiv, începând cu secolele IV-V), aspectul de protodialect provincial.

[17] Acestui corpus îi aparţin, integral sau în mare parte (în cazul celor care s-au strămutat în alte centre culturale ale romanităţii universale), operele unor scriitori, creştini sau necreştini, cu rezonanţă la scara întregului Imperiu Roman – Ioan Cassian, Auxentius de Durostorum, Niceta de Remesiana, Ioan de Tomis, Aethicus de Histria, Dionisie Exiguul, Iordanes ş.a. – precum şi, în întregul ei, şcoala aşa-numiţilor "călugări de Scitia Minor" (dobrogeni); de asemenea, un mare volum de acte emise de administraţiile politico-militare şi ecleziastice din regiune. Două observaţii se impun în legătură cu existenţa corpusului literar străromân: prima, că ele anulează expedierea în anecdotic/accidental a "celei dintâi atestări directe a străromânei" (expresia *Torna, torna, fratre*, consemnată de cronicarul Teophilact din Simocata), întrucât probează că acest idiom era dominant la toate nivelele societăţii carpato-balcanice – fapt dovedit, reiterăm, şi de inscripţiile răspândite în epocă pe ambele maluri ale Dunării; a doua, că tratarea lor ca expresii doar ale unei latine universale ar ignora elementele de stil, semantică şi chiar vocabular care-şi fac apariţia exclusiv în această macroregiune, contribuind gradual la diferenţierea ca dialect a nucleului latinei orientale.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

geo-lingvistic al succesului latinofon în regiunile mai apropiate de epicentrul protoslav și victoria sintezei slave în teritorii situate în inima Peniunsulei Balcanice, deci în profunzimea arhitecturii cltural-instituționale a Imperiului Roman. Explicația este legată de faptul că geografia lingvistică nu se suprapune decât arareori celei politice: deși situată la mare distanță de limitele politico-administrative ale Imperiului Roman, regiunea central-balcanică este, din perspectivă socio-comunicațională, fapt observat de multă vreme, o frontieră prin ea însăși. Aici, pe ceea ce a dobândit în exegeză, la un moment dat, denumirea de ”linie Jiricek”[18], latina a intrat în coliziune cu o altă limbă de vocație civilizator-universală, greaca, pe un fond care nu era comun nici uneia, nici alteia: ansamblul epiro-macedo-trac (sud-tracic)[19], astfel că atât elenizarea, cât și romanizarea au produs efecte de mult mai redusă profunzime și constanță în timp[20].

Dimpotrivă, arealul străromânei ocupa o poziție relativ centrală în ansamblul Romanității Orientale, fiind înconjurat de periferii ale acesteia (”romaniile” dalmată[21] și pannonică[22] spre vest, ”romania”

[18] Jiricek 1911.

[19] De observat este că arealul macedonean este, în sine, unul de interferență culturală istoricizată; că elementul trac al acestei regiuni este doar o periferie a ansamblului pan-tracic (traco-geto-dac); nu în ultimul rând, că componenta epiriotă n-a urmat calea slavizării, ci pe cea a unei mult mai accentuate resurecții a substratului preroman.

[20] Începând cu secolul VI, ca urmare a prăbușirii frontierelor Imperiului de Constantinopol și, în consecință, al redobândirii statutului de hegemon cultural al nucleului grec al acestuia (după dramatica restrângere a componentelor fără filiație elenistică), latina pierde aici, relativ rapid, avantajele limbii de administrație și cult. Nu întâmplător, în această lume de frontieră și competiție cultural-lingvistică dintre latină și greacă, este formulat proiectul cultural al fraților Chiril și Metodiu, care reprezintă, în termeni structurali, o strategie de evitare a alegerii.

[21] Pierdută prin extincție treptată, cu excepția notabilă a dialectului istro-român, în a doua jumătate a mileniului I.

[22] Pierdută prin extincție graduală, dar încă activă la sfârșitul mileniului I, când documente precum Cronica lui Nestor și Gesta Hungarorum (a lui Anonymus) mai pot consemna existența unei consistente comunități de *pastores Romanorum* pe teritoriul vechii Pannonii.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

nord-pontică[23] spre est). Oarecum paradoxal, supraviețuirea strărom ânei a fost favorizată și de externalizarea sa politico-teritorială, întrucât, pe de o parte, centrul constantinopolitan al structurii imperiale hegemone[24] n-a mai putut expanda aici, decât marginal, inovațiile cultural-lingvistice (general subsumate procesului de bizantinizare/regrecizare), iar pe de alta, tranzitarea acestui teritoriu de către o mare paletă de populații imigrante a dat câștig de cauză vehiculului intercomunicațional cu vocație universală care era latina. De altfel, nici una dintre populațiile care au interferat istoric cu teritoriul strărom ânei în ”epoca marilor migrații) n-a fost atât de numeroasă încât să poată exercita o dominație pe întregul ansamblu de sinteză a daco-românei, n-a staționat mai mult de un secol și jumătate (deci sub durata așa-numitei ”memorii colective” care ar fi putut amprenta durabil profilul etno-cultural) și, poate cel mai important, n-a dispus de o zestre cultural-civilizațională de natură să exercite o influență semnificativă în plan cultural-lingvistic. Aici mai trebuie adăugat și faptul că, în pofida unor prejudecăți care subzistă încă în istoriografie, teritoriul de sinteză strărom ână a dispus neîntrerupt și în integralitatea sa de structuri socio-organizaționale de natură protostatală (chiar cu unele, deloc neglijabile, manifestări de statalitate propriu-zisă)[25], pe toată durata mileniului I, fapt care a

[23] De o consistență cultural-lingvistică mult mai redusă, specifică condițiilor etno-istorice din bazinul Crimeei, pierdută prin competiția cu romeica (greaca postlatină), în condițiile în care Constantinopolul bizantinizat își exercita aici în mod direct influența.

[24] Hegemonia exercitată de Imperiul de Constantinopol asupra arealului de manifestare a strărom ânei a fost continuă, în mileniul I, sub aspect civilizațional (inclusiv economic și religios) și discontinuă, dar cu mari pasaje de manifestare, sub aspect politico-administrativ.

[25] Problematică analizată de autor în articolele *Un Litovoi înainte de Litovoi?* (în Acta Centri Lucusiensis, nr. 3A/2015, Ed. CSDR Lucus Timișoara, pg. 37-44), *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (I). Un ducat de la gurile Dunării*”, (în”Rigoare-Adevăr-Valoare: Omagiu prof. univ. dr. Radu Păiușan”, Narai, Eusebiu (coord.), Ed. Universității de Vest Timișoara, 2017, pg. 58-79), *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (II).* ***Ducatul ”Irtim”*** (în Quaestiones Romanicae nr. V, Ed. Universitatea de Vest Timișoara & Universitatea Szeged, Ed. Jate Press Szeged, pg. 672-678), *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (III).* ***Ducatul Gyla*** (în Acta Centri

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

contribuit de asemenea la consolidarea și omogenitatea profilului lingvistic latinofon.

Fără îndoială, chiar și dacă s-au petrecut desincronizat cu jumătate de mileniu, cele două procese de sinteză cultural-lingvistică au interferat într-o mare măsură. Dar și sub acest aspect, modelului tradițional de analiză îi sunt necesare numeroase corecții, unele de principiu, altele de detalii, însă nu lipsite de semnificații, dintre care ne vom opri, acum, doar la un element îndeobște ignorat: raportarea la unul și același substrat. Este un fapt de necontestat că, la orizontul de timp al declanșării sintezei protoslave, limba geto-dacă intrase în faza ireversibilă a extincției. Așa stând lucrurile, este de neînțeles insistența cu care numeroși cercetători persistă în prejudecata de a explica elemente vădit aparținătoare substratului autohton (pentru daco-română) prin apelul la terminologia slavă, chiar și atunci când elementele de lexic în cauză sunt atestate în scris cu secole înainte de contactul reciproc. Dar, dacă geto-daca nu avea cum (și mai ales nu avea când) să împrumute ceva din încă neexistentul idiom protoslav[26], cu totul altfel stau lucrurile când analizăm traseul invers al circulației cuvintelor. Probabilistic cel puțin, situațiile în care noul idiom protoslav a preluat elemente ale substratului geto-dac trebuie să fi fost mult mai frecvente, fie și doar pentru că sinteza slavă a angrenat și unele regiuni periferice ale ansamblului cultural-lingvistic nord-tracic: părți consistente ale formațiunilor costobocilor, carpilor și tyrageților în mărginimea nordică, de contact nemijlocit, respectiv, o mare parte a ansamblului tracilor sudici, asupra cărora procesele de elenizare și romanizare au fost concurente și frecvent bulversate de factori disturbanți (precum intruziunile

Lucusiensis, nr. 5A/2017, Ed. CSDR Lucus Timișoara, pg. 33-42) și *Harta politică a secolului Zece în bazinul carpato-dunărean* (în curs de apariție).

[26] Obiecției că în limba geto-dacă ar fi putut intra elemente din idiomurile vorbite de populațiile precursoare ale sintezei slave îi răspundem cu observația că acestea se aflau în relație de vecinătate, deci și de *continuum* lingvistic cu aspectul nord-tracic, astfel că – dincolo de particularitatea că ne aflăm în fața unei situații pur teoretice – avem obligația de a analiza în prealabil posibilitatea, mult mai consistentă, ca elementele în cauză să aparțină ambelor arii lingvistice ca moștenire dintr-un substrat comun.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

celtice din veacurile IV-III î.Hr. – pentru elenizarea clasică, respectiv, instalarea periodică, în cele aproape opt secole de apartenență neîntreruptă la Imperiul Roman, a unor mase compacte de populații alogene – pentru romanizarea clasică), conducând la o favorizare a conservării substratului. Chiar și în această situație, analizele au a acorda prioritate, în ierarhia instrumentării ipotezelor de lucru, prezumției apartenenței la un substrat comun.

Mai zăbovim asupra unei diferențieri de mecanism sincretic. Fapt bine cunoscut, străromâna s-a dezvoltat prin individualizare treptată dintr-o limbă-etalon – latina – care a rămas vreme de aproape un mileniu, în prima fază a existenței sale, și referința culturală imediată; mecanismele de diferențiere au fost, în acest caz, particularizările regionale (inclusiv cele generate de reactivarea unor elemente de vocabular, gramatică și semantică specifice substratului preroman), conservatorismul (nepreluarea inovațiilor din latina universală, mai ales în condițiile de după fragmentarea[27] contactelor cu aceasta), absorbția unor elemente din limbile populațiilor alogene (în cadrul cărora, desigur, contactele cu limbile slave și-au avut partea lor privilegiată, mai ales după instituirea slavonei ca limbă de cult în periferia sudică a străromânei/ptororomânei) și, deloc pe ultimul plan, inovațiile interne. În schimb, protoslava s-a constituit prin agregarea într-o *lingua franca* a mai multor idiomuri ajunse în contact, mai mult sau mai puțin tributare unui substrat comun, aspect care i-a făcut pe mulți exegeți să se întrebe dacă se poate vorbi efectiv de existența acesteia ca o limbă naturală, de certă existență istorică și cât de cât unitară, ori nu cumva ne aflăm în fața unui simplu construct teoretic, care valorifică un ansamblu altminteri consistent de limbaje între un set de idiomuri apărute în condiții cultural-istorice comune și adiționate unele cu altele într-un *continuum* lingvistic parțial. La acest context se adaugă și un mecanism artificial (aici, în sens de construct, nu de oponență cu naturalul) de stimulare a procesului de sinteză protoslavă, asimilabil

[27] Vorbim despre o fragmentare și nu despre o întrerupere, deoarece contactele, în sens limitativ, cu exponenți ai comunităților de limbă latină n-au încetat complet niciodată.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

strategiilor culturale/sociotehnologice: elaborarea unei scrieri specifice acestei noi realități lingvistice[28] (scriere care a contribuit prin ea însăși la accelerarea și omogenizarea complexului socio-comunicațional protoslav), ca o consecință imediată a adoptării oficiale a creștinismului de către mai multe populații slave, și, în imediata succesiune a acestei revoluții culturale, decizia conducerii politice și ecleziastice a Țaratului de Preslav, adoptată în anul 893, de a ridica slavona la rangul de limbă de cult și administrație[29]. Nu este deloc lipsit de semnificații faptul că această decizie, cu consecințe majore asupra întregului climat spiritual macroregional (ea face parte dn suita cezurilor care a condus la Marea Schismă din 1054), s-a făcut prin referință directă la străromână, în confruntarea dintre cei doi poli de putere globală ai epocii, Roma și Constantinopol, în raport cu care noul stat creștin bulgar era obligat să se alinieze. Astfel, în corespondența dintre împăratul Mihail al III-lea de Constantinopol și Papa Nicolae I, din anii 865-866, pe tema creștinismului bulgar, basileul de Constantinopol desemnează limba vorbită majoritar în regiunea Dunării de Jos, de descendență latină, ca fiind ”barbară și scitică”[30], fapt respins de suveranul pontif, care amintește, în context, că în această parte a lumii, creștinismul era deja instalat, în expresia sa latină[31]. Opțiunea pentru Constantinopol (care, amintim, a provocat în statul bulgar, în primăvara anului 866, o mare răscoală a elementului latinofon, fidel orientării spre Roma, soldată cu lichidarea elitei acestuia și a celor 52 de reprezentanți ai săi în consiliul regal[32]) a însemnat și decăderea strămânei/protoromânei de la rang de limbă alternativă de administrație la rang de idiom tolerat în periferia sudică a ariei sale de sinteză, context care a accelerat slavizarea/bulgarizarea efectivă, inclusiv sub aspect cultural-lingvistic, a teritoriilor sud-dunărene.

[28] Alfabetul zis glagolitic, elaborat de frații Chiril și Metodiu în perioada 863-885, în Moravia Mare, dar adoptat oficial doar o generație mai târziu, cu o serie de ajustări nu lipsite de semnificație, în Țaratul de Pliska/Preslav (Bulgar).
[29] Marțian 2006, pg. 78, Dimitrov 2010, pg. 51.
[30] Hussey 1986, pg. 77.
[31] Madgearu 1986, pg. 319 și urm.
[32] Curta 2013, pg. 113, Todorov 2010, pg. 182-183.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

Dar, chiar și făcând abstracție de aceste conflicte culturale, afirmația că protoslava constituie o sinteză cultural-lingvistică antisimetrică romanizării – altfel spus, o reacție la romanizare – rămâne pe deplin valabilă.

Bibliografie esențială:

Bărbulescu 2010

Bărbulescu, Mihai, *Cultură și religie*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (coord), "Istoria Românilor", vol II "Daco-Romani, romanici, alogeni", ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Ed. Enciclopedică, București, pg. 229-262

Curta 2013

Curta, Florin, *Gift-giving and Violence in Bulgaria and Poland. A Comparative Approach to Ruling Strategies in the Early Middle Ages*, în Mozdzioch, Slawomir, Wiszewski, Przemyslaw (ed.), "Consensus or Violence? Cohesive Forces in Eary and High Medieval Societies (9th-14th c.)", Ed. Institute of History at the University of Wroclaw, pg. 113-144

Dimitrov 2010

Dimitrov, Ivan Zhelev, *Bulgarian Christianity*, în Parry, Ken (ed.), "Eastern Christianity", Ed. Wiley-Blackwell, pg. 47-72

Hussey 1986

Hussey, J.M., *The Ortodox Church in the Byzantine Empire*, Ed. Oxford University Press, New York

Iordanes 1986

Iordanes, Getica, Popa-Lisseanu, Gh. (trad., ed.), Drăgan, J.C. (pref.), Ed. Nagard, Roma

Jiricek 1911

Jiricek, Konstantin, *Geschichte der Serben*/*The history of the Serbs*, în "Geschichte der Europaischen Staaten", nr. 38, Perthes, F.A. (ed.), Gotha

Madgearu 1986

Madgearu, Alexandru, *Românii în secolul al IX-lea în lumina scrisorii papei Nicolae I către împăratul Mihail III*, în "Studii și cercetări de istorie veche și arheologie", nr. 37/4, Ed. Institutul de Istorie "N. Iorga" al Academiei Române, București, pg. 318-325

Marțian 2006

Marțian, Sorin, *Biserica pe teritoriile fostelor provincii dacice în secolele VII-XI*, Ed. Galaxia Guttenberg, Târgu Lăpuș

Protase 2010

Protase, Dumitru, *Romanizarea*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (coord), "Istoria Românilor", vol II "Daco-Romani, romanici, alogeni", ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Ed. Enciclopedică, București, pg. 163-172

Protase 2010-a

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)

Protase, Dumitru, *Populația autohtonă în Dacia postromană (anul 275-secolul al VI-lea)*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (coord), ”Istoria Românilor”, vol II ”Daco-Romani, romanici, alogeni”, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Ed. Enciclopedică, București, pg. 667-719

Sanie 2010

Sanie, Silviu, *Moesia nord-dunăreană și nord-pontică*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (coord), ”Istoria Românilor”, vol II ”Daco-Romani, romanici, alogeni”, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, pg. 403-431

Simocata 1985

Teophilact din Simocata, *Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602)*, Mihăiescu, Haralambie (trad., ed.), Ed. Academiei RSR, București

Todorov 2010

Todorov, Boris A., *Coercition and reconciliation: The Roman mission of AD 866/7 and the internal conflicts in Bulgaria*, în Stepanov, Tsvetelin, Kazakov, Georgi (ed.), ”Medieval Christianitas – Different Regions, Faces, Approaces”, Ed. Medievalia Christiana, Sofia

Webografie:

Ptolemeu 1

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/gazetteer/periods/roman/_texts/ptolemy/home.html , 10.01.2018

RELATIONSHIPS BETWEEN THE GETO-DACIAN, FORE-ROMANIAN AND PROTO-SLAVIAN LANGUAGES. MARGINAL NOTES TO A THEORETIC MODELLING

Abstract

Keywords: *romanization, slavization, substrate, ancient Romanian, protoslavic*

In the first half of the first millennium, the eastern macro-region of Europe experienced two great cultural and linguistic syntheses - Romanization and Slavization - which were reported to each other as antisymmetric and partly competing processes, but which lagged with a gap between them for about five centuries. On the synthesis area of the ancient Romanian, the two syntheses were also reported on the same linguistic substrate.

BDD-A28394 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:59 UTC)